

UDK: 339.5.057.7

Biblid 1451-3188, 12 (2013)

Год XII, бр. 43–44, стр. 153–164

Изворни научни рад

*Проф. др Предраг БЈЕЛИЋ, др Ивана ПОПОВИЋ ПЕТРОВИЋ,¹
Проф. др Радмила ДРАГУТИНОВИЋ МИТРОВИЋ²*

НОВИ КОНЦЕПТ ЗА МЕРЕЊЕ ВРЕДНОСТИ СПОЉНЕ ТРГОВИНЕ НА БАЗИ НОВОДОДАТЕ ВРЕДНОСТИ У ЗЕМЉАМА ЕВРОПСКЕ УНИЈЕ

ABSTRACT

The Global Value Chains are a modern phenomenon and they are doubtless changing the structure of the international production and trade. The process of producing goods, through all phases of the production, from raw materials, through intermediaries, until they become finished products in contemporary world, can not be done or finished in only one country. Products which could be finished only in one country become rare. The process of the production has become more fragmented across borders. This fragmentation of the production process, or its slicing, has augmented in last decades and has raised the question of value added export, comparing it with the gross export value. European Union countries along with other OECD countries are pillars of that fragmentation of production and they are drivers of trading in components. Traditional statistics monitoring is no more able to give answers to the question what a real export of one country is, because it measures gross flows of goods and services every time they change the customs territory. New statistical approach has pointed to the growing role of intermediate goods and services as contributors to export performances of countries and to a more important

¹ Ванредни професор и асистент, Економски факултет Универзитета у Београду. Овај рад је резултат научног пројекта „Србија у савременим међународним односима: Стратешки правци развоја и учвршћивања положаја Србије у међународним интегративним процесима – спољнополитички, међународни, економски, правни и безбедносни аспекти“ (бр. 179029) који изводи Институт за међународну политику и привреду Београд, а финансира Министарство просвете и науке Републике Србије.

² Ванредни професор, Економски факултет Универзитета у Београду. Овај рад је резултат научног пројекта „Улога државе у новом моделу раста привреде Србије“ (бр. 179065), који финансира Министарство просвете и науке Републике Србије.

role of services in international trade, as well as the connectivity at the global level, which has become particularly obvious after the downturn caused by the Great economic crisis.

Key words: Global value chains, fragmentation of production, value added export, measuring trade in value added, input-output tables.

1) СВРХА

Пораст међународне производње, дакле производње производа у више фаза које се одвијају у различитим земљама, резултат је потраге инвеститора за сировинама, полупроизводима и процесима производње који ће омогућити смањење укупних трошкова производње. Тако су настали Глобални ланци вредности (*Global Value Chains* – GVCs) који на светском нивоу повезују више земаља и представљају једну од најзначајнијих карактеристика савремене међународне трговине. Управо овим Ланцима на светском, али и на регионалном нивоу, долази до преноса процеса производње у оне земље у којима се остварује највећи степен користи. Њихово постојање, а нарочито пораст њихове улоге у међународној трговини указује на чињеницу да извоз многих земаља света све више зависи од увоза полупроизвода из других земаља. Сматра се да управо трговина полупроизводима учествује са 56% у међународној трговини, а са чак 73% у међународној трговини услугама.³ Постојање GVCs на светском нивоу, указује управо на секторе и земље у којима се ствара новододата вредност која изискује повећање броја радних места, дакле указује се на изворе запошљавања у свету. Процес производње до коначне финализације једног производа се тако дели и обавља у више земаља, па се каже да је производња фрагментирана на читав низ различитих фаза и делова. То је утицало на промену токова у међународној трговини на тај начин да су најзаступљенији управо токови трговине који се односе на делове, склопове, дакле, још увек нефинализоване производе, односно полупроизводе. Са степеном технолошке сложености производа, повећава се и степен фрагментације која је неопходна да би се његова производња финализовала.⁴ О улози Глобалних ланаца вредности говоре и последице Велике економске кризе из 2008. године које су биле најочигледније 2009.

³ OECD, “G20: Understanding Global Value Chains”, Интернет, www.oecd.org/about/secretary-general/g20understandingglobalvaluechains.htm, 10/03/2013.

⁴ Предраг Бјелић, „Нови инструменти у анализи међународне трговине“, у: проф. др Владимир Гречић, проф. др Петар Веселиновић (редактори), *Актуелна кретања у европској и светској привреди: импликације на Србију*, Научно друштво економиста Србије, Економски факултет Београд, Економски факултет у Крагујевцу, Београд, стр. 135.

године. Тада је дошло до смањења међународне трговине и то управо услед смањења тражње за полупроизводима од стране земаља које су се налазиле на вишим позицијама у ланцу производње на светском нивоу. Управо су GVCs омогућили пренос кризе у све земље света.⁵ Нови метод за мерење вредности спољне трговине на бази новододате вредности (*New method for measuring Trade in Value-Added – TiVA*) јесте сасвим нов појам који има циљ да процени изворе створене вредности и то како према појединачним земљама, тако и према секторима, која се ствара у производњи производа који се даље извозе. Овај нов појам везује се за земље чланице Организације за економску сарадњу и развој (*Organization for Economic Cooperation and Development – OECD*), међу којима је значајан удео и земаља Европске уније, али и још неких напредних привреда, попут Индије, Кине и Русије. Тај метод, почев од јануара 2013. године, почињу да развијају Светска трговинска организација (*World Trade Organization – WTO*) и OECD. Циљ развоја и почетака примене новог метода јесте добијање реалнијих података о спољнотрговинским токовима. Наиме, традиционални начини мерења вредности спољне трговине обухватали су бруто токове робе и услуга (*gross flows of goods and services*), и то укупне токове за робу или услуге које у измењеном облику више пута буду предмет царинског прегледа. Бруто концепт подразумева да се под појмом извоза једне земље подразумева вредност увозне сировине, или пак полупроизвода, којој се додаје новостворена вредност у датој земљи. Нови приступ треба да омогући податке о новододатој вредности у свакој од земаља у којима се она ствара, како би се установио појединачни допринос сваке земље извозу.

Управо новим концептом статистике спољне трговине по новододатој вредности биће омогућено да се сазна колики је тачан удео осталих земаља у производњи и извозу једног производа, а колико је пак удео конкретне земље. Овакав обрачун упућује на тачнији закључак колику корист дата земаља извозница одређеног производа остварује извозом тог производа. Суштина је да приликом производње и извоза неког производа, земља, која је само део ланца стварања вредности, треба да тежи што већем учешћу домаће супстанце у том извозном производу. Ту домаћу супстанцу чине фактори производње дате земље који учествују у стварању новододате вредности, као дела укупне вредности производа који се даље извози.⁶

⁵ OECD, “What is Trade in Value Added? Why is it important?”, Интернет, www.oecd.org/sti/ind/whatistradeinvalueadded.htm, 08/03/2013.

⁶ Предраг Бјелић, „Нови инструменти у анализи међународне трговине“, *op. cit.*, стр. 136.

До овог концепта дошло се на основу уочавања промена у глобалним производним и спољнотрговинским токовима, који указују да се веома мали број производа у целости производи само у једној земљи. На пример, аутомобил за који се сматра да је производ Немачке, заправо у себи садржи 17,5% додате вредности у другим земљама чланицама ЕУ.⁷ Отуда и потреба да се укаже колики је производни удео појединачних земаља који би се евидентирао приликом извоза датог производа. Промене које су уочене представљају потврду ставова да већина земаља у свету мора увозити, како би произвела конкурентне производе на светском тржишту, као и да већина земаља у свету, управо увозом сировина и полупроизвода обезбеђује себи могућност да извози. Нова иницијатива WTO и OECD, за стварање базе података на основу *input-output* табела са статистичким праћењем података по појединачним земљама, пружаће јаснију слику о међународној трговини и смањиће меркантилистичке тежње многих земаља које покушавају да смањењем увоза, смање и спољнотрговински дефицит. Такође, TiVA индикатори треба да пруже и јаснију слику о улози сектора услуга у међународној трговини. Према постојећим подацима за 2005, 2009. и 2011. годину, сектор услуга је далеко више допринео стварању ланца вредности на светском нивоу, него што се мислило пре стварања TiVA базе. Најзначајнија сврха овог новог начина мерења јесте сагледавање положаја појединачних земаља у светској привреди, али постоји и утицај на вођење спољнотрговинске политике појединачних земаља, јер свака земља може да добије праву слику колико је стварно допринела у производњи и колико износи њен стварни извоз. Такође, резултати новог начина мерења могу утицати и на неке од мера спољнотрговинске политике сваке земље, како би се успоставила отворена и транспарентна међународна трговина, с обзиром на то да и царине, а и нецаринске баријере утичу на домаће произвођаче, као и на иностране добављаче. Иако су последњих деценија царине веома ниске, у случају GVCs уочавамо да роба прелази границу више пута, што подразумева и спровођење више царинских поступака, а сваки пут се плаћају и царинске дажбине. На тај начин, до тада ниске царине, кумулативно посматрано постају високе. Уколико се спроводи рестриктивна спољнотрговинска политика која подразумева високе царинске стопе, она може негативно утицати управо на позицију земље која представља само једну карику у стварању новододате вредности. Наиме, примена високих царинских стопа на увоз полупроизвода у дату земљу, који се користе у

⁷ OECD, "G20: Understanding Global Value Chains", Интернет, www.oecd.org/about/secretary-general/g20understandingglobalvaluechains.htm, 10/03/2013.

производњи производа намењених извозу, учинила би га слабије конкурентним на извозним тржиштима. С обзиром на све већу потребу земаља да постану део подељеног процеса производње који би се обављао у више земаља, само постојање GVCs условило је и потребу смањења утицаја нецаринских баријера у међународној трговини и то како техничких, тако и административних. Смањење административних нецаринских баријера је један од новијих циљева дефинисаних иницијативом за Олакшавање међународне трговине (*Trade Facilitation* – TF), која је дефинисала неколико уских грла која настају преласком робе са једне на другу царинску територију. Ефикасно и ефективно обављање царинског поступка постаје још важније с обзиром на чињеницу да роба више пута прелази границу, да би се кроз неколико таквих инстанци створио комплетан производ, као и да је важно да се полупроизвод увезе и да стигне у процес производње тачно на време. Управо су мере из домена TF од изузетног значаја за обављање овако подељеног процеса производње у више земаља и треба да омогуће интегрисање свих учесника у GVCs на светском нивоу. Најважнији резултати, исказани као смањење трошкова у спољној трговини за око 10% у земљама OECD, очекују се од примене мера попут: поједностављења царинског поступка, пружања информација о сврставању робе у тарифне ставове унапред, као и од компјутеризације која би требало да омогући брже подношење царинске декларације.⁸

II) ОСНОВНЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ НОВОГ КОНЦЕПТА

Анализом података о билатералној спољнотрговинској размени на традиционалан начин добија се нешто другачија слика у односу на податке добијене праћењем спољне трговине на бази новододате вредности. У првом случају могла би се преувеличати улога последње земље која учествује у производњи датог производа, с обзиром на то да се дата земља помиње као његов извозник, а да се том приликом не уочавају све остале земље које су допринеле стварању вредности. Такође, на тај закључак надовезује се и закључак да је корист коју последња земља у ланцу остварује далеко већа, како у погледу новчано изражене користи, тако и у погледу очекиване користи која би се могла изразити повећањем радних места потребних за комплетну производњу датог производа, иако се у једној од земаља учесница ланца, број радних места повећава само у мери у којој је

⁸ OECD, "Trade Policy Implications of Global Value Chains", Интернет, www.oecd.org/sti/ind/tiva-policy-implications.pdf, p. 2, 10/03/2013.

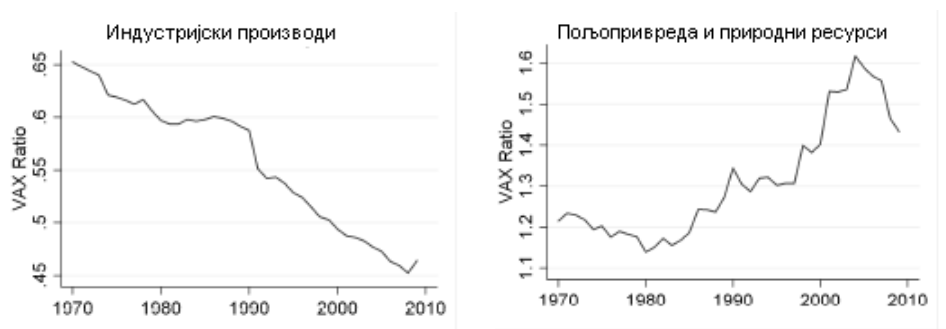
потребно произвести новододату вредност која се ствара у конкретној појединачној земљи учесници. Нови концепт мерења вредности спољне трговине управо треба да укаже на тачну расподелу користи које остварују појединачне земље у ланцу стварања новододате вредности. Нови концепт треба да појединачним земљама укаже и на проблеме које би могле имати уколико приступе примени протекционистичких метода. У производњи која се заснива на Глобалним ланцима вредности, очигледно је да не треба уводити протекционистичке мере према земљама које су учесници у ланчаној производњи. То би ограничавало даљу производњу у земљи која уводи протекционистичке мере, и то тако што поскупљује полупроизводе које она мора да увезе да би произвела робу намењену извозу. Иако је концепт мерења на бази новододате вредности тек постао отворено питање за даљу анализу трговинских токова на међународном нивоу, група аутора, користећи ову сасвим савремену методологију, спровела је анализу међународне трговине током неколико протеклих деценија.⁹ Резултати њихове анализе само додатно потврђују закључке који се добијају на бази постојећих података из неколико протеклих година. Показатељ који се сматра репрезентативним јесте однос новододате вредности и укупног извоза (*the ratio of value added to gross exports – VAX ratio*), чиме се у периоду 1970–2009. године може измерити степен поделе процеса производње појединачних производа, који се обавља у више земаља. Вишегодишњим праћењем могу се уочити узроци поделе процеса производње појединачних производа, као и мерити њене последице.

Праћењем података током више деценија може се указати на промене до којих долази у оквиру ланца процеса производње. Те промене могу се анализирати са више аспеката: са укупног, светског, са аспекта појединачних земаља и са аспекта билатералних спољнотрговинских партнера. Закључено је да *VAX ratio* током наведеног периода од четрдесет година постепено опада, мада не истим интензитетом. У том смислу издвајају се три периода: период седамдесетих година када овај однос опада, осамдесетих када је био стабилан, и деведесетих када је поново почео да опада и то три пута брже у односу на седамдесете. Разлог томе је чињеница да се у појединачним земаљама остварује све мање новододате вредности, као и да у производњи једног производа са мањим учинком у погледу новостворене вредности, учествује све више земаља. Са аспекта појединачних земаља свакако да има разлика у

⁹ Robert C. Johnson, Guillermo Noguera, „Fragmentation and Trade in Value Added over four decades“, NBER Working Paper No. 18186, National Bureau of Economic Research, Cambridge, USA, June 2012, pp. 1–61.

погледу пада датог односа: постоје земље са евидентираним незнатним падом, али и земље са падом од 25 процентних поена, међу којима се истичу напредне земље, али и неке од најразвијенијих у свету, попут Немачке. На билатералном нивоу су веома изражене разлике. Резултати наведеног истраживања представљају велики допринос, будући да је група аутора већ доказала да све врсте баријера у међународној трговини утичу на поделу процеса производње и њено реализовање у више земаља. Притом се мисли на све врсте баријера у међународној трговини, било да су оне резултат спољнотрговинске политике, или пак формиране ван ње, попут утицаја удаљености земаља које тргују, или постојања заједничког језика.¹⁰

Графикон 1: Остварени *VAX ratio* према секторима у периоду 1970–2009. године

Извор: Robert C. Johnson, Guillermo Noguera, “Fragmentation and Trade in Value Added over four decades”, NBER Working Paper No. 18186, National Bureau of Economic Research, Cambridge, USA, June 2012, p. 38.

На претходном графикону може се уочити и да се извоз на бази новододате вредности током протеклих неколико деценија, разликује и у зависности од врсте производа којима се тргује. Претходно наведени закључак да је однос извоза на бази новододате вредности и укупног извоза стабилан током осамдесетих, најочигледнији је када су у питању индустријски производи.

¹⁰ Robert C. Johnson, Guillermo Noguera, “Fragmentation and Trade in Value Added over four decades”, op. cit., p. 3.

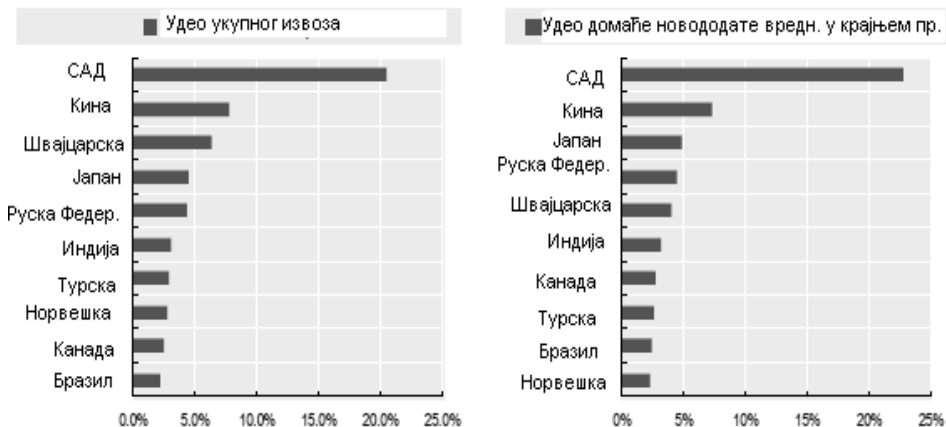
III) ПОЛОЖАЈ ЕВРОПСКЕ УНИЈЕ У СВЕТСКОЈ ТРГОВИНИ НА ОСНОВУ КОНЦЕПТА НОВОДОДАТЕ ВРЕДНОСТИ

Мере које се предузимају за стварање базе података о спољној трговини на основу *input-output* табела, укључујући и статистичко праћење података по појединачним земљама, примењују се у земљама OECD, међу којима се истичу земље Европске уније, али и у осталим земљама чланицама WTO, будући да је иницијатива заједничка. Наиме, 15. марта 2012. године WTO и OECD су званично објавиле покретање иницијативе за стварање Базе података индикатора спољне трговине на бази новододате вредности (*Database of Trade in Value Added Indicators*).¹¹ Спољна трговина на бази новододате вредности може бити посматрана и са аспекта регионалних економских интеграција, каква је и Европска унија, као облик дубље интеграције, али и читавог низа потписаних Споразума о слободној трговини или преференцијалних споразума, каквих има како у Европи, тако и у читавом свету. Анализом података на бази новододате вредности доказано је и да постојање свих облика регионалног интегрисања повећава како укупан извоз, тако и извоз новододате вредности, али да укупни извоз повећава за око 30%, а извоз новододате вредности за 23%.¹² Осим тога, резултати ове анализе упућују и на закључак да облици дубље интеграције, као што је економска унија, или заједничко тржиште, представљају основ за веће промене када је у питању подела процеса производње појединачних производа која се обавља у више земаља. Нови концепт мерења бацио је другачије светло на сагледавање спољнотрговинских дефицита и на билатералном нивоу, па се закључује да неки од дефицита, према концепту новододате вредности и нису толико изражени, као према традиционалном мерењу спољне трговине. То значи да нови концепт мерења омогућује стварање другачије слике степена значајности одређених спољнотрговинских партнера. Када је у питању Европска унија, користећи TiVA базу, дошло се до закључка да је извоз и увоз земаља ЕУ релативно већи, у односу на традиционални концепт мерења и то у, односно, из САД и Јапана. Дакле, САД и Јапан су још значајнији спољнотрговински партнери ЕУ него што је традиционалан начин мерења спољне трговине могао да покаже. Иста мерења, према подацима TiVA базе, показала су да је извоз и увоз земаља ЕУ у, односно, из Швајцарске и Кине релативно мањи (Графикони 2 и 3).

¹¹ OECD, "Measuring Trade in Value Added: An OECD-WTO joint initiative", Интернет, <http://www.oecd.org/industry/ind/measuringtradeinvalue-addedanoecd-wtojointinitiative.htm>, 8/03/2013.

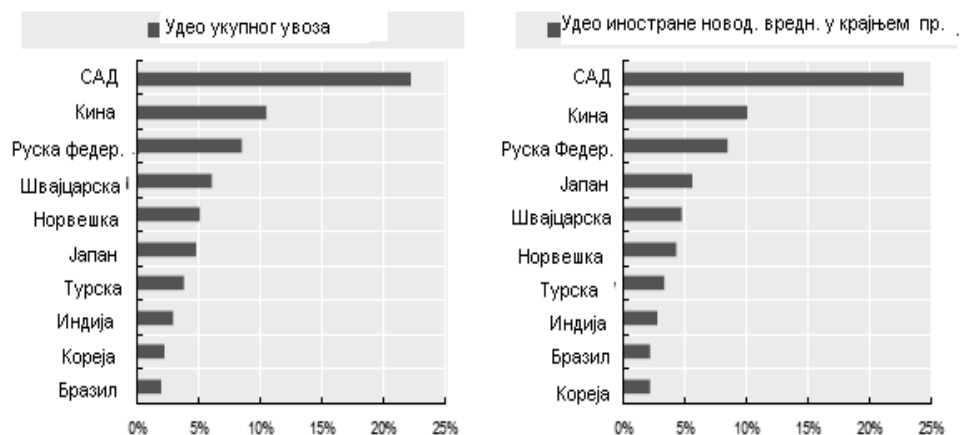
¹² Robert C. Johnson, Guillermo Noguera, "Fragmentation and Trade in Value Added over four decades", op. cit., pp. 3–4.

Графикон 2: Извоз ЕУ у одабране земље приказан као укупни извоз и према концепту новоодате вредности, 2009. године (у процентима од укупног извоза)

Извор: Сајт OECD, Интернет, www.oecd.org/sti/ind/TIVA_EU.pdf, p. 1, 12/03/2013.

Графикон 3: Увоз ЕУ из одабраних земаља приказан као укупни увоз и према концепту новоодате вредности, 2009. године (у процентима од укупног увоза)

Извор: Сајт OECD, Интернет, www.oecd.org/sti/ind/TIVA_EU.pdf, p. 1, 12/03/2013.

Према новом концепту мерења издвајају се другачији закључци у односу на традиционални. На основу података претходних графикана уочавамо да према новом концепту постоји чак и суфицит у трговини са САД, док је постојећи дефицит у трговини ЕУ са Русијом и Норвешком нижи јер је увоз енергената из ових двеју земаља у ЕУ управо уграђен у стварање извозних производа ЕУ. Још једна посебност Европске уније, а значајна са аспекта новододате вредности, налази се у чињеници да већи део трговине полупроизводима земље ЕУ обављају управо унутар ове регионалне интеграције. То је још једна потврда успешности интегрисања на регионалном нивоу. Управо је ЕУ пример интеграције која остварује повећање удела интрарегионалне трговине у укупној трговини интеграције. Сличан је случај и са Северноамеричком зоном слободне трговине и Источноазијском економском осовином, док је код већине осталих примећен пад или стагнација удела интрарегионалне трговине.¹³ Зато је удео додате вредности пореклом из земаља које се налазе изван ЕУ у укупном њеном извозу посебно низак и износи само 13,4%, док је већ у случају САД тај удео виши и износи 17,5%. Сличан је и случај Јапана где је овај удео 16,4%, а посебно другачији је пример Кине која има удео од чак 33,1%.¹⁴ Удео новододате вредности пореклом из земаља које се налазе изван ЕУ у извозу ЕУ разликује се и у зависности од тога којој групи сам производ припада. Постоје групе производа које већ традиционално захтевају да овај удео буде већи. У питању је хемијска индустрија са преко 20%, производња електронске опреме и производња транспортних средстава са око 18%.¹⁵ Поред наведеног, земље ЕУ карактерише и далеко веће учешће сектора услуга у укупном извозу, према концепту новододате вредности у односу на традиционални. С обзиром на то да се услуге уграђују и у производњу производа који се даље извозе, овај удео треба додати укупном извозу услуга и тада се добија податак да чак 55% новододате вредности извоза ЕУ потиче управо из сектора услуга.¹⁶

Постојање GVCs на светском нивоу условило је нове промене захтева од стране учесника у у међународној производњи и трговини. Да би се тако на више земаља подељен процес производње могао обављати, потребна је предвидљива и транспарентна спољнотрговинска политика свих земаља учесница оваквих процеса. Дакле, управо је појава GVCs наметнула многим

¹³ Предраг Бјелић, *Међународна трговина*, Центар за издавачку делатност Економског факултета, Београд, 2012, стр. 359.

¹⁴ Сајт OECD, Интернет, www.oecd.org/sti/ind/TIVA_EU.pdf, p. 2, 12/03/2013.

¹⁵ Ibidem.

¹⁶ Ibidem.

Графикон 4: Удео сектора услуга у укупном извозу према традиционалном концепту и у извозу према концепту новододате вредности, 2009. године

Извор: WTO, OECD-WTO Database on Trade in Value-Added – Preliminary results, Интернет, www.wto.org/english/res_e/statis_e/miwi_e/tradedataday13_e/oecdbrochurejanv13_e.pdf, p. 2, 10/03/2013.

земљама света, да уколико већ нису имале, створе услове у виду спољнотрговинске политике која би се односила како на царине, тако и на нецаринске баријере у међународној трговини, с обзиром да све укупно утичу и на стране добављаче, али и на домаће произвођаче. Те промене се не би могле очекивати да није дошло до настанка новог концепта мерења.

IV) ЗНАЧАЈ ЗА РЕПУБЛИКУ СРБИЈУ

О високом степену зависности југословенске привреде од репродукционог материјала који се набављао из увоза, а са циљем развоја индустријског сектора и производње производа који би се могли даље извозити, говоре следећи подаци. Структура увоза по намени производа током више деценија прошлог века и то 1954–1985. године указује на стални пораст учешћа увоза репродукционог материјала у структури увоза, које је 1954. године износило 51,9%, да би 1985. године износило 81,2%. Пораст учешћа праћен је и значајним повећањем вредности увоза репроматеријала, која је само у периоду 1954–1970. године повећана 7,3 пута. Након тога, смањење учешћа у структури увоза проузроковано је порастом учешћа увоза потрошне робе, током деведесетих.¹⁷ То показује да је Југославија представљала само

¹⁷ Радован Ковачевић, *Економски односи Србије са иностранством*, ЦИД Економског факултета у Београду, Београд, 2012, стр. 125–128.

једну карику у Глобалном ланцу вредности, а остаје и питање колики је њен удео у новоствореној вредности био. Новим концептом мерења извоза и увоза Србије као дела глобалног ланца стварања новододате вредности, статистика Србије би добила важну базу података, а резултати анализе тих података могли би утицати на усмеравање њене спољнотрговинске политике у будућем периоду. Поред тога, додатно би документовала слику о структури спољне трговине Југославије и Србије у њеним оквирима, која се управо заснива на чињеници да је проблем југословенске спољне трговине одувек био изузетно висок увоз, да би се произвели производи намењени извозу.

V) ИЗВОРИ

1. Бјелић, Предраг, *Међународна трговина*, Центар за издавачку делатност Економског факултета, Београд, 2012.
2. Бјелић, Предраг, „Нови инструменти у анализи међународне трговине“, у: Гречић, проф. др Владимир, Веселиновић, проф. др Петар (редактори), *Актуелна кретања у европској и светској привреди: импликације на Србију*, Научно друштво економиста Србије, Економски факултет Београд, Економски факултет у Крагујевцу, Београд.
3. Johnson, Robert C., Noguera, Guillermo, “Fragmentation and Trade in Value Added over four decades”, *NBER Working Paper* No. 18186, National Bureau of Economic Research, Cambridge, USA, June 2012.
4. Ковачевић, Радован, *Економски односи Србије са иностранством*, Центар за издавачку делатност Економског факултета у Београду, Београд, 2012.
5. OECD, “G20: Understanding Global Value Chains”, Интернет, www.oecd.org/about/secretary-general/g20understandingglobalvaluechains.htm.
6. OECD, “What is Trade in Value Added? Why is it important?”, Интернет, www.oecd.org/sti/ind/whatistradeinvalueadded.htm.
7. OECD, “Trade Policy Implications of Global Value Chains”, Интернет, www.oecd.org/sti/ind/tiva-policy-implications.pdf
8. OECD, “Measuring Trade in Value Added: An OECD-WTO joint initiative”, Интернет, <http://www.oecd.org/industry/ind/measuringtradeinvalue-addedanoecd-wtojointinitiative.htm>.
9. Сајт OECD, Интернет, www.oecd.org/sti/ind/TIVA_EU.pdf.
10. WTO, “OECD-WTO Database on Trade in Value-Added – Preliminary results”, Интернет, www.wto.org/english/res_e/statis_e/miwi_e/tradedataday13_e/oecdbrochurejan13_e.pdf. 2.